

SZEPES ERIKA

A szenvedés méltósága

Bíró József: Tükörmáglya című verseskötetéről

Rémítő mélységekből emeli tekintetét szédítő magasságokba Bíró József ebben az 55.születésnapját ünneplő kötetben, amely életkor számára jelentősebb, mint a kerek 50, mert kezdetén és végén ugyanaz a számjegy áll: szinte sugallja a szimmetria kezdet és vég azonosságát, amely – talán bajelhárító – jóslat, szerencsére nem teljesedett be: a költő túlélte saját számmisztikáját (amit még a május hónap, - az ötödik!- 5. napja is megerősít). A költő a mágia, a számmisztika bűvöletében, 55 verset gyűjtött ebbe a kötetbe, amelynek enigmatikus címe egy rendkívül összetett világot fémjelez. Kezdet és vég egymást feltételező kettőssége a kötet két pillére, melyek – Bíró Józsefre jellemzően – fordítva keretezik a verstörténést, amelyet a halál vezet be: a mottóként élre állított nekrológ '56 mártírjait idézi a 30. évforduló alkalmával, és ebben a nekrológban a kötetegészre vonatkozó legfőbb kulcsszavak már együtt vannak: *átkelni* – az életből a halálba; a *megváltó* ...*halál* a bűn nélküli áldozatokat, akikért „sírjaik sírnak” *váltja meg* a kintől. A támadó „S ti!” azokat a gyávákat szólítja meg, akik tenni nem mertek, csak gyertyát gyújtani, s akik a kín arcait nem ismerik (7, a verseket a továbbiakban is az oldalszámmal jelölöm).

A tényleges első vers már valóban a születés verse, erről a dátumcíméből értesülünk, (s milyen fájdalmas fintora a sorsnak, hogy a kötet megjelenésekor még élt a mottó ajánlottja, Nagy Gáspár, akinek azóta bekövetkezett halálával ez a születés-vers is dualisztikussá vált.) E rövid beköszöntőben nyoma sincs más költők kötetkezdő hetyke öntudatának, hanem az európai sorsról számot adó japán haikuban - keleti és nyugati kultúrák szintetizálása Bíró költészetének különleges sajátossága - bosszuló ISTEN fogadja az éppen magyarnak megszületőt, aki számára ily módon nincs *megérkezés*, mert nem hazába születik. (9) Így utal vissza a kezdő '56-os versre: ahol áratlanokat gyilkoltak le, ott nincs haza. Az eltorzult jelenből fordul vissz a múltba mint XXI. századi utód, aki számára Kassák nikkelszamovárja „szűz”, tehát egy tisztának vélt és sokak által elfogadott kassáki eszmerend szimbóluma, míg Bíró szellemi termékeit tűzre vetik, hogy legalább melegedni lehessen mellettük. A szabadverset író Kassákról a legszigorúbb szabályok közt tartott európai versformában, a szonettben, annak is egyik ritka válfajában, a *sonettus continuus*-ban, a 4//4//4//2 tagolású

strófarendben ír, mintha a formával is jelezne: ez nem a forradalmi szabadvers világa. A nikkelszamorvár mellől hiányzik állítmánya, a *repül*, hiszen a repülés szabadsága már a látvány, a jelenség szintjén sem létezik. A születéssel tehát nemcsak az élet kezdődik meg, hanem mindennek a romlás, s az ezzel együtt járó szenvedés is.

Szenvedés

Kettősségként vonul végig a földi világ és a költő (időnként egy többszám első személyben megfogalmazott, de nem konkretizált – csak a verstörténés folyamán tisztázódó – közösségének) lényegi összeférhetetlensége is; a földi lét mindig alantas („rothadt avar”), a költő (és közege) „széparcú”, aki(k)nek „túléltető - lélegzete „ fölfelé törekszik”: fáklya - sorsként (a lángoszlop – vátesz költő modulációja!) „zord égre lobban”. (18) A magyarként megélt vigasztalan sorsot máskor, mások is megélték: „ egy franciának” címzi egyik versét, amelyben saját magyarságát helyezi bele egy olyan állapotba („foglyoknak foglya”), ami a „franciának” szóló ajánlással együtt nyilvánvaló intertextus a „szenvedő misztikus” (Radnóti Sándor szava), Pilinszky versével. A jelzett létállapot, a „foglyoknak foglya” egy francián keresztül vonatkoztatható a magyarságra, de Bíró egy szemantikán túl, stilisztikai utalással segíti az azonosulást: a „foglyoknak foglya” első verses nyelvemlékünk nevezetes figura etymologicá-jának átvétele. Közben feltűnnek az európai kultúrkör más híres legendái: a „vízre írt ígért” miatt háborgó Catullus, a homokba rajzolt geometriai ábrái eltiprása miatt jajongó Arkhimédész: más-más korok nagyformátumú szenvedői.

A konszolidáció évei egy szép képben, „ kondenzált felhőkként húznak Keletre” az égen, miközben „meggyötört álmaink” földhözragadtan „alant” maradtak. Az ég felé indított harangszó is „eltéved”, és leszáll a földre. (20) **FALANSZTER**-ben élve „gyónunk....gyónunk...kifulladásig”. Mintha a gyónás valóban felmentene a bűn alól. Felmentést nem hoz, csak feledést a „vágóhídi pálinka - bűz”. (20) Az „éljük túl az életünket” és a „csak ezen legyenek túl” ismerős mondatokkal végigkínlódott életünk képei sorolódnak, a nyomor, a lealázottság, a kétvilágköztiiség („INNENTÚLI-szél...ONNANTÚLI –szél”) okozta depresszió, a lélektől lélekig ható szót lehetetlenné tévő zaj, árulás, káromkodás, az életuntság fáradtsága – mindebből lenne hivatott visszahozni az élhető világot a „közös éneklés”, ami „visszaénekelhetné „ az otthonosságot a „vétlen öregeknek”, „lelenceknek”, az „új hazában hazátlanoknak” . a történelem jelen fázisában élőknek. (21)

(Rendkívül érdekes, külön tanulmányt érdemlő korjellemző a közösségi érzés nosztalgiájának, sőt szükségletének metaforizálása a „közös énekléssel”. Az általam vizsgált szerzők közül Ladányi Mihály, Petri György, Körmendi Lajos, Varga Rudolf és egy esetben

Várad Szabolcs is visszabúvólné az elveszített közösséget a közösen énekelt dalokkal. A dalok minéműségét nem lehet konkretizálni, a kollektíva hívó-vonzó ereje a pontosan körülhatárolható.)

E közös történelmi kor kollektív szenvedéseit átéli a költő, csupa feketét, füstöt, fényteleniséget, sötétséget észlel, és a közös szenvedés megtermi a személyes gyötrelmeket is, amelyek egyre súlyosabbak: „árnyékomra vetülő árnyad nőttön nő” (27). A saját életben „megszerzett” szenvedés, a betegség, *átkelés* a halál felé: a halálnak éppen átkelés-jellege teszi lehetővé, hogy beletörődéssel vegye tudomásul. A **BÉKE** címet viselő vers oszlopba tördelt szótagjai kihívóan magasodnak-egyeneseznek, egyáltalán nem árasztanak nyugalmat, derűt, hanem tárgyilagosan közlik a betegség jellegét, folyamatát. Az oszlop kopjafa-reminiszcenciáját a betűk karcolta ornamensek sugallják. (29) S hogy mennyire egyenértékűen sújtja Bírót saját, halálos fenyegetettsége és az ország állapota, arra a legmeggyőzőbb példa, hogy a **MAGYARORSZÁG...MA** című vers egy ismeretlen csecsemő teteme fölé állít hasonló „kopjafát” (36). A minden emberi gyötrelmek paradigmájává lett krisztusi sors teljesíti be a szenvedéstörténet stációit: az **ECCE HOMO** vers szereplőjét általánosító második személyben szólítja meg Bíró, egyesítve ezáltal a Krisztus-képzetet és a mindenkori szenvedő embert: „mint sebről-lerohadt .../-...// szikkadt - kötésről ...vérrögöt - // mohón...habzsolod - / - falod // - ... – tömőd ...magadba ...// a megszentelt ...telihold – ostyát...” (39) Az ostya telihold-metaforája nem csupán alaki hasonlóság alapján generálódott, hanem a holdnak az emberi sorsot jelképező buddhista szemléletéből is fakadt. A telihold a magával megelégedett, önérzetes ember szimbóluma. Áldozati ostyává válása, teljességének megtörtsége az egészséges élet elpusztulását, az emberi lét megszűnését jelenti. A krisztusi halál – minden emberi élet pusztulása. Ezt a verset egy káprázatos nekrológ követi, amely a természeti képek fagyosságával utal az emberi élet megszűnésére, miközben érzékelteti, hogy az elhunyt magával visz valamit egy másik emberből, megfosztotta társát önmagától. „fagyos földbe visszaforognak a vágyak” – mondja Bíró jelen időben, a *még létező* vágyakról. És az egész vers szüntelen lebegés a *már mozdulatlanra dermedt halott volt* életfunkciói („légbuborék – zárványok”) és az utána sóvárgó ember *még teljes készütségben működő* testi megnyilvánulásai között, amelyek a végső felfokozottságban, túlfeszítettségben eljuttatják a gyászolót az érzelmek konvencionális szervének, a szívnek a „megszakadásáig” (40).

Az enigmatikus **BABEL** vers több szinten is betetőzi a kollektív szenvedést. Jelképezi – már tördelésével is – a bibliai torony minden emberi feszültséget, meg nem értést, örök háborúskodást indukáló fenyegetését, az istenkísértés –a kollektív erővel az ég felé törés –

meghiúsítását, büntetését, aminek következtében a maga csonka megvalósíthatatlanságában mindmáig jelképezi az összefogás képtelenségét, az emberek közti megértés lehetetlenségét, a „lélektől lélekig hatoló szó” örök hiányát. Minthogy magyar nyelven szól – idegen ortográfiával, jelenti a magyar és magyar közti feloldhatatlan ellentéteket is: egy nyelven beszélünk, de mégsem („ost heesem eet von aw boy”);s végül a magyar nyelv háttérbe kerülését, elsivárosodását, évszázados visszavettségét a bántóan kiharsogó angol szöveg mögött. Az angol szöveg hibátlan. Azt tudjuk írni is és olvasni is. (59) S a szenvedés végső, már-már meghaladhatatlan foka a halál előtti magány, mely a kötet utolsó előtti verséből süvít ki:”...nincs..**ki(k)-től** ...elbúcsúznom// - ... -/ - -----:// kanálisba...kéne ...fojtanom...magam’...!” (67)

A közös magyar sors miatt érzett fájdalom elsöprően kerekedik felül a saját életben megélt betegségen, keserűségen. Míg a személyes kínok - a végzetes kór – leírására, egy pusztán tényközlésre mindössze egyetlen verset szán (**BÉKE**, 29), addig történelmünk súlyos csapásai vissza-visszakísértének a kötetben, természetesen Bíró sajátos szimbolikájának, avagy éppen a szó szemantikai elkülönözésével operáló módszerének megfelelően. A felületen sakk-játszmának feltüntetett **HUSZÁR...VILÁGOS** verset (12) a KIRÁLY animális megjelenítése, mohósága (zabál – bagzik – zabál) leplezi le: nem a sakktáblán feszül szembe egymással a futó (=huszár) és a király, hanem valami jelenbeli társadalmi képmutatás, művészetelméleti szófacsarás („témaazdagban esztétikai minőségben”) jelzi, hogy vészhelyzet van, valami olyan, aminek a felszínre törése egy márciusi vasárnapra várható, emlékezésül arra a hajdani esetre, amikor a HUSZÁROK VILÁGOSnál végleges vereséget szenvedtek. A kötet feszes szerkesztésére jellemzően ez után a vers után ismét annak a Nagy Gáspárnak ajánl egy verset Bíró, akinek a kötet elején az egész szenvedéstörténetet ajánlja, és ebben a szabadság helyett a SZABVÁNY-SZABADSÁG-ban létezés szörnyeit vetíti fel: „savanyú-sokadalom... - // DÖGKESELYŰ CSIPEGET...// A fő-PÁSZTOR ...FÉSZKÉBŐL”. Bíró számára a legfőbb ellenség, a leginkább gyűlöltre méltó az az ember, aki a mindenkori főpásztorok körül sürgölődve gyűjtögeti össze a tőle lehullott morzsákat (13). A SZÜNETLEN (14) egy archaikus magyar gondolatalakzattal, a *közöléssel* (lényege, hogy egy szó egyidejűleg állítmánya a megelőző ill. az őt követő mondatnak) hozza tudunkra, hogy a penge kézben van, és vagy a nyakat vágja el, vagy az asztalon fekvő kenyeret. Mindezt – nehogy magunkra vegyük – japán haikuban.

Közös sérelmeink módszeres feltárása közben egy szabálytalan nekrológ következik, **TERC** címen (műfaját azért nevezem nekrológnak, mert Hervay Gizella emlékének szól), és a verstörténés fokozatosan jut el a költő halálának valószínűsíthető okáig: ahol a csahos

szentek ganajbúzós sátraikban emberhúst adnak-vesznek, (ahol szentek bonyolítják az emberkereskedelmet), akik alvilági lények sürgető megrendelésére készülnek a műalkotások, ott a „tarkón-lőtt madár-dal... zuhan” és „ szemünkre fagy országos jégeső” – e gyönyörű képpel siratja Bíró a magát vissza nem vártak érző, öngyilkos halálba hullott, keserves sorsú költőnőt (15). A Hervay-émlékverset követő költemény már a következő tematikus csoporthoz, a *halálversekhez* tartozik (lásd később), de a nyugatról-keletről hangzó halálharangzúgás a vészterhes hangulatot egy Hervay-intertextussal is megerősíti: „szégyenszemre ... *egymás-büdös-húsát tépve* / - ... – nyüszítünk ... -----: **költők**”, szól Bíró (16), a célzott intertextus Hervaynál az erdélyi magyarság szenvedése: „egymást tépjük tehetetlenség áldozatai”.

Országunk kollektív hiányvilág, összegzi a költő, tartománynak nevezve a hazát, amely tartomány létállapothatározója: „*kifosztva*” (31).

Halál

A szenvedéstörténet – és ezt nemcsak az Újtestamentumból, hanem a nála korábbi misztériumvallásokból is tudjuk – a halál felé vezet. A halál – jó esetben – a megváltáshoz. Az ország általános sír felé tántorgása (**MAGYARORSZÁG ...MA**,36) hívja elő azt a kis ciklust, amelyet Hermann Nitsch nevével vezet fel: MEGVÁLTÓNK-ról esik benne szó, aki most éppen „éber”, tehát akcióban van, de nem a megváltások fáradozik, hanem vérének „felhőrbölésére” serkent, ami nem az elfogyasztott áldozati borból vált vérévé, hanem az emberiség totális öldöklésének vértengere. A megváltás tehát *gyilkossággal* kezdődik (37). A mini-ciklus következő darabja (**CONSUMMATUM EST**, 38)már a végső zárandoklatra készít fel, ami nem Krisztus keresztvitele stációinak felel meg, hanem a dermesztő halálfélelem sokkja fokozó felsorolással, ez beletorkollik a bekövetkező halálba, ami itt nem más, mint sötétség, agyag és föld. Sehol a megváltás fénye és a lélek kiáramlása. Az **ECCE HOMO** (39) még nem a halálban felmagasztosult Krisztus, akivel kapcsolatban ez a kijelölés született (Pilátus szavai János 19,5), hanem az éhező ember, aki minden ehetőt-nem ehetőt magába töm („telihold-ostyát”). A mohó evés nem a krisztusi mítoszkörhöz kapcsolja a zabáló embert, hanem inkább visszautal a Pilinszky-felidézésre, a *Francia fogoly*-ra (19). Ezt az ösztönlényt betemeti a fekete föld, hiába az érte adott júdáspénz és a keresztre rögzítő szögek: mindennél jobban gyötri a földi éhség. A szenvedéstörténetet a továbbiakban sem Jézus éli át, hanem az Ember, a szerelmét-párját szívszakadásig gyászoló férfi (40), a többiek kínjának megéléséért önmagát lánghoz szurokba merítő, megnevezetlen Másik ember, aki alámerülve a kínba, elindul az imaginárius világ felé (41). Érezzük, hisszük, hogy ebből a

mélységből már nincs felemelkedés. Egy korábbi vers a kötetben (18) mintha magasba emelné a fájdalmat („gyötretésünk lángja rálobban zord égre”), a megváltás elmaradásáról hírt adó további versek ezt a felemelkedést nem engedik. Fokozódik a személyes kín, s hogy a költő elviselhetővé tegye, eltávolítja, harmadik személybe teszi át a versalanyt, aki a test minden kínjával terhelt próbálja mérlegelni: van-e még esély az „átkelés” után a „megérkezésre”. (42)

Ez a vers a kötet mélypontja. Itt vall a költő elmondhatatlan fájdalmairól, itt kezd el kételkedni a felemelkedésben. „Zsilett-vékony fugákon” szivárog be a fény ebbe a fájdalmasan sötét alvilágba. Hatására a költő *láttni kezd*: summázza életét, számba veszi kudarcait: „nincs mit megköszönnie”, - és miközben leperreg előtte saját múltja, az idő örökös körforgásának szele kezdi melengetni, s bűvöli világra költészetének egyik legszebb strófáját, amelyben a négy évszak leteltével már „hamva sincs az időnek”, az időtlenség az őt magába morzsoló fekete földben folytatódik, ahol a nem fokozható mélység ad erőt a kimondhatatlan kimondására : „ barokkos-tavaszból ...*rekkenő* ...szenvedélyes-nyárba ... / dallamtalan ...*dér-ütötte*-őszből ...*ebordító*-télbe -/ hamva-sincs-idő parázslík ... majd ...föld-fekete-ajkán.../ mire kimondható lesz ...*ami onnanról*...kimondhatatlan...” (43).A kimondás – a szó mágikus, apotropaikus (bajelhárító) erejét is segítségül hívva – meghozza a nyugalmat, a megbékélést, ami beleolvad az egyetemességbe, s ez egyenlő a „ szeplőtelen kezdettel”, azaz a megújódással, az újjászületéssel .Ez nem a krisztusi megváltás-gondolat. Ez annak a Bírónak az univerzumba simulása, aki tudja, hogy „módosított visszatéréssel”, a görög *panta rhei* és a keleti örökkévalóság-tan egybeötvözésével minden körbeforog, azonos magával és mégsem azonos. *Azonosság és különбözés Bíró világrendjének alapja*, s a „módosított visszatérésben” korábbi önmagára visszatekintő eltávozott – aki elveszíti tükörképét, azaz testi megnyilvánulását – „világszép halottnak” láthatja magát, hiszen megfosztatott minden testiségtől, a testnek az idő okozta romlásától. Ez a „világszép halott” már „harmóniarendbe zárult”, átkerült egy másik dimenzióba. Ez a „harmóniarend” – a költő következetes szerkesztésének köszönhetően – a következő ciklus címe.

Átkelés a bardón keresztül

Az első átkelés a kötet élén (7) az életút megtétele, az átkelés az életből a halálba. Ez a második átkelés (amelyet egy mini-ciklus fog ívbe: növekvő számú csillagok helyettesítik a verscímekeket) egy Európán kívüli kultúra és vallás – a tibeti – hitvilágának szerves része: a Bíró által magáévá hasonított *bardo*, az a létállapot, amelyben a halált követő 49 nap folyamán („hétszer-hét –halál”, 51) a *bla*, az elhunyt élettereje tartózkodik. Az ötszínű

szívárványban megszentelt bla az égben teszi meg útját, csendben és vakságban, az újjászületés során megismerhető igazságért. A *szanhárának*, a lélekvándorlásnak a végén felragyog a transzcendens ősfény, a megvilágosodás, ezt követik az értelmezést váró víziók, amilyen pl. az a Bíró-vers, amelyben „világszép halotti lelke” (44) a mélységekből („káposztáshordód mélyén”) emelkedik „fehér- szantállal körbeszórt zsámoly mellé” (47), ahonnan egy látomásszerű jelenés, a kristálygömbben feltűnő halálmadár emeli fel, s e ponton olvad egybe a mini-ciklus három darabja azáltal, hogy a versek zárósorait össze kell olvasni: „haragvó gyöngybagoly” (*) „emeli röptödet” (**) „Aum Ma Ni Pa Dme Hum” (***), a végső tudásig, mely szerint „a drágakő a lótuszkehelyben van”. A hat szótag a *Tibeti Halottaskönyv* imazáró varázsmondókája, amit akkor mormolnak a holtak árnyai, ha nem sikerült még végigjárniuk a hatfokozatú szanszárát. (Nem mindenki teheti meg a lélekvándorlás teljességét, ha valaki valahol megáll, ott születik újjá.)E misztikus átkelés során túlvilági jelenségek tűnnek fel, számmágiával telik meg a titkos tanról hírt adó szöveg és a „teknőspáncélból mesterremek talizmán, ’melybe nyolc ősjel rejtetett” (48), megtisztulván ébresztetni lehet a titkos tudás fényútját. Az út megtétele közben a versekben megnevezetlenül, de jelen vannak a *dharmák*, a lételemek (föld, víz, levegő stb.); föld: káposztáshordó mélye, zsámoly; természeti elemek: holdkő, virradat mint látvány és mint napszak; ég: vattahabos felhőtenger, fényút. Az *Én* ezen elemek folyamatosságában létezik, a lételemek pedig csak az *Én* révén nyernek megtartó szubsztrátumot: különös, misztikus keveréke ez az anyagelvűségnek és a szubjektív idealizmusnak. S ha nem sikerül a fényút ébresztése, a *bla* sorsa a „hasztalan igyekvés”, amelynek negatív eredménye a „semmit...semmit...**semmit ...sem**” megtudása, akkor újra kell indulni, és el kell mormolni a hat szótagos imaformulát. (49)

Az út megtétele megtisztulással jár: a földi vér szennyét a felhők párája mossza le a lélekről (49). Hang sem hallik („légbedermedt üvöltés”, 52). A fényjelenség (ősfény) epifániája után – a vakság megszűnésével – színes víziókat lát a költő: a földre visszanézve a skarlát nap kontrasztját a fagyott, fehér gerlékkel (50). Élesedik a fény, amit Bíró, racionális hajlamát követve, „továbbít” a transzcendens világból a földre, hogy világosságánál láthatóvá váljanak a világi gazságok; a fényjelenség megjelenése közben a hang nem tér vissza, mivel „isten csendje mindörök”- e keleti misztikával szőtt képek most nem ellentétként, hanem stilisztikai azonosulással tankában elevenednek meg. (53) *Panta rhei* – zengeti vissza a görög filozófia máig hihetetlenül korai dialektikáját, s olvasztja egybe a magyar olvasó előtt ismeretlenebb buddhista lélekvándorlás-tanával, Európa és Ázsia misztikus kommuniójaként:

„ *halál – utáni – kezdet* „ (s tartsam-e véletlennek, hogy a kezdetet és véget egymásba hajlító vers éppen a misztikus 55.oldalon olvasható?).

Az univerzumba való teljes beolvadáshoz a NON FUI / NON SUM váratlan fordulattal a krisztusi megváltás-képzetet is társítja: „a világ minden teremtménye... gondjaimra bízva ... mégis...” (56). S mintha innen megkezdődne a reinkarnálódott új élete ugyanazokkal a jelenségekkel. „(ál)-- arcaidat ismét felöltvén/ ...újólag ráismersz.../ minden fájdalomra- :- ... minden...szenvedésre.” (57)

Ha Bíró szűk látókörű, kizárólagosan transzcendens gondolkodó volna, itt fejezte volna be a kötetet. De nem az. Fájdalmas szavak szólnak ezután a tudomásul nem vehető elmúlásról, -hiszen újra elkezdte ugyanazt az életet, „módosított visszatéréssel”, tehát ugyanolyan fájdalmai lesznek -, a halál névtelenségéről, az „ örökös éjbe zuhanásról”, és ismét elkezdődnek a földi létet elviselhetetlenné tévő nyomorúságok is: a kukázás, az értelmet pusztító italozás, mert „ ez az év is fenemód aszerint megy...mintha tavaly” (58), kiújul az éhezés is (61).Ebben a „módosított visszatérésű” életben magasodik a **BABEL**, amely a magyar nyelvet nem értő magyarról, a testvérharcról mint legfőbb bűnről tanúskodik (59), az archaizálás-jellegű torzított írásképpű *Babel*-t egy valóban „titkosított” költemény követi, amelynek alakja immáron harmadszor kopjafát formáz, mintha valakinek a haláláról csak 85 év múltán szabadna tudnunk (s hány ilyen „titkosításról” tudunk?, 60). E „módosított visszatérés”, az újban folytatódó régi, adja a **A KONTINUITÁS GYÖNYÖRÉ**-t, , az ismétlődésben a felismerés „örömet”: a megismétlődő vörös fényt, a mesevilág lealjasulását (élemedett, leszázalékolt tündérek, tejjel-mézzel folyó Kánaán helyett „mézzel-tejjel dúsított tócsákat”, 62), a videokazetták rémületes világát (63).

Bíró tudja, hogy meg kell halni. De ha már elkerülhetetlen – és ettől olyan emberi az ő világa -, akkor legyen szenvedés nélküli, infarktusból eredő halál inkább, mint – és itt szinte sajnálja az ember a gyönyörű képet a haláltól – „ a *rák*-rothadás mocskos / ...naptárt-pergető-szeszélye...” , időhúzása (64).És a végső számvetések: mi volt a jó, a szép, mi volt a lealázó, a rút (utóbbiak: légszomj, csapdák, folyosók, mimikri, hatalom) , és főként a **HALÁL** (65), ami akkor következik be, ha **IMMÁR’ ...M ND N ...MINDEGY**, mert „...nincs ...**ki(k)**-től ...elbúcsúznom...”(67).

Megváltás

Habár a kötet beköszöntő verse, ami – nem jelentőség nélkül – halottak napjára készült, felmutatja azt a három kulcsszót, amelyek köré szerveződik a kötet, a *magasságot* (szél, festett ég), az *átkelést* és a *megváltást* („megváltó golyó-halál...bitófa”,7): a versek a

legkevesebbet az általunk legfontosabbnak gondolhatóval, a megváltással foglalkoznak. 1956 mártírjait csak rabságukból váltotta ki a halál, de semmiféle túlvilági megváltás nem lehetett osztályrészük – feltehetőleg nem is erre tartottak volna igényt -, csak „jeltelen sírjaik...sírnak” – e helyen az egyalakú szó kettős értelmű használata nem posztmodern szójáték, hanem emléküik, utóéletük, mártíriomságuk leszűkítése egyetlen szótőre, hiszen kultuszuk is ebből az egyetlen tárgyasult emlékből állt 30 évig. A születést átokként megélő költő megérkezése a világra nem valódi megérkezés, mert nem hazába születik, így innen a hazátlan hazából távozása lesz majd megváltás (9). Krisztus születését sem úgy gondolja el, amiként azt a Biblia leírja; Bíró *apokrifjében* a Szűzet nem angyal lepi meg álmában, szülöttét *pokolra* meneszti, élete-halála fölött a döntés Istené, s a meghalni induló Krisztus József Attila szavával („szoktatom szívemet a csendhez”, és „A békességet szétosztja az este, /Meleg kenyereből egy karaj vagyok”) készül egy részleges megváltásra: „KENYÉRRÉ lehessek” (17). A Krisztus-József Attila kettősportréhoz így kezd csatlakozni harmadikként Bíró, aki a *megváltást soha nem a maga számára igényli, hanem az elesettek számára követeli*, mozdítaná elő. Krisztusként mondja sorsáról e honban: „Az én országom nem jön el”: Krisztus nem tudja kiterjeszteni kegyelmét Magyarországra, Bíró pedig sosem lesz abban a helyzetben, hogy ezt mondhassa: „Ez az ország az én országom.” (27) Hermann Nitsch-csel együtt feléleszti a Megváltót, de ez a *Salvator mundi* inkább vérszívó vámpír, mint szelíd békességosztó (37).

Európai-keresztény gondolatvilága szerint nincs megváltás, se egyéni, se kollektív. Feltehetőleg ennek következtében keresztény hite meginog, sőt, megszűnik, bár büntudata van emiatt: az egész kötet utolsó oldala egy képvers, amin a „hiszekhiszekhiszek...” horizontálisán átlépő alak függőleges tengelyét egy vertikális betűsor követi, a „nem hiszek” betűiből. A vízszintes-függőleges betűsorok egymást metszése nem képez keresztet, inkább egy koordinátatengely-rendszert, amelynek terében az órafejű – tehát a múltó idővel együtt arctalanná vált – költő-főhős egyensúlyoz, hit és nem-hit, lét és nem-lét között (71). Keleti bölcseségei úgy tanítják, hogy a „hitvány földi sors” – ami négy évszak, kerek egy esztendő, azaz kerek egy élet eltelte után – nyugalom, megbékélés, „egyetemes - / - szeplőtelen-kezdet” jön, azaz a „*megújódás*”. Ez nem azonos a keresztény megváltás-hittel, amely szerint Krisztus eljövetele egyszer s mindenkorra megváltja a bűntől a világot; ez egy racionálisabb tan, amely csak engedélyt, lehetőségeket ad újabb és újabb élet-kísérletekre.

A remény, hogy újabb élet-lehetőségeket kaphatunk, könnyebben elviselhetővé teszi az evilági siralomvölgyet. Az idő rohanását siettető ember lemond a jelenéről, amit nincs értelme megélni (**HATÚLÉLEMAMAINAPOTÉSMEGÉREMAHOLNAPOT**, 21);

„tegnapmaésholnap- örök-ágrólszakadt”, 24), az **IDŐUTAZÁS** vers egésze, amelyben a jelen szörnyűségeinek okait a múltban találja meg (28). A tibeti buddhista megváltás-tan lényege a *dharmákra* (lételemekre) vonatkozó elmélet, amely abban különbözik a kereszténységtől (és az iszlámtól is), hogy a létezés összes folyamatát racionális szigorral vizsgálja, és igyekszik e folyamaitok oksági kapcsolatait feltárni. Minden másnál jobban hangsúlyozza a világ összes jelenségének múlandóságát, szüntelenül hangoztatja, hogy a földön és az égben minden egyaránt szenvedéssel teli, mert törvényszerűen tovatűnik. A létnek ezzel a pesszimiztikus szemléletével azonban soha felül nem múlható optimista hitbeli meggyőződés áll szemben: az az elképzelés, hogy a szenvedés legyőzhető, hogy a jó erősebb a rossznál, és hogy létezik az örök boldogság nyugalmanak állapota, amelyben a szüntelen ide-oda tévelygés teljesen és mindörökre befejeződik, amikor egy lény, végtelenül sok, időtlen idők óta egymást követő létformáinak végén, számos visszaesés és ismételt felemelkedés után, végül eléri a tökéletes szenvedélynélküliséget, s ekkor a világban való vándorlása véget ér. Bírónál efelé az abszolút nyugalom felé mutat a még az átmenet fázisát megjelenítő, sötét és fénylő közti, kiemelt jelentőségű verse, az **ÁRNYÉKHATÁR** (43), majd a végtelen csendet árasztó, mindig a szépség epifániájában tündöklő tájképei, a megvilágosodás utáni állapot versei (50, 51, 52).

A szépség esztétikai minőségének felkeltéséhez Bíró alkalmazza a misztikában különös jelentőséggel felruházott szimbolikus színeket (a vér vörösének és a fagy fehérségének ellentéte az élet és halál világa közti áthidalhatatlan szakadék, a föld feketesége a már lelkétől elhagyott, puszta anyaggá vált test befogadó szubsztrátuma, 10); tárgyakat (a tükör kiemelt fontosságára már a kötet cím felhívja a figyelmet; a **FLUXUS** performance-ában a művészt a földi világtól az imaginárius tükör emeli el, 41; a halál beálltának biztos jele, ha a halott elveszíti tükörképét, 44). Ismeri Bíró azt a hiedelmet is, miszerint a lánggal – gyertya, máglya lángja – megvilágított személy képmását a tükör magába fogadja, elnyeli, majd onnan rituális kézmozdulattal, kendő használatával vízbe átvezethető, s a vízzel együtt megiható: ez az idegen lélek befogadásának-megszerzésének módja a tükör segítségével. (Jelentős még a tükör szerepe a napistennő, Amateraszu mítoszában, ahol az istennőt a barlangból tükör segítségével csalogatják elő.) A fény és a tükör ikerjelenségek nemcsak a mítoszban, de Bíró költészetében is: az újraszületett ráismer régi arcára és fájdalmaira, miközben – gyönyörű ellentétként – „[- kútmélyi-víznek vibráló - / - / *holdsugaras*tört-tükrében / ... szelíd télutói-fuvallatok .../ ütemére ... r i n g .../ártatlan-álmok-koldusai -: /sz ü z e k ...szépítkeznek -]” (57).

Méltóság

A szenvedés méltóságáról kívántam szólni, és mindeddig a szenvedésről beszéltem. Ennek a szenvedésnek elsősorban az adja méltóságát, hogy Bíró egyéni kínjairól alig beszél, s ha beszél, mértéktartóan, sőt távolságtartóan, már szinte a múltba helyezve azáltal, hogy kopjafára vési a betegség pusztta tényeit. Éhségét-nyomorát egyszer írja le, és akkor is a magyar líra egyik legszebb képébe –és egy japán tankába - „csomagolja a semmit” : „*mit eszünk - ? - / - kérdezi a Lányom - / náasztáncukat lejtő.../ alkonyi ...fényeket / - f e l e l e m*” (61). Az ő nyíltan vállalt és hangoztatott szenvedéseit a tömeges nyomor és a szabadsághiány okozza; az emberi létezés peremére kerültek érdekében vállalná az *agnus Dei* szerepét, ha hinne benne. A kötet verseinek túlnyomó része a magyar költészet legerősebb, az „És mégis magyarnak számkivetve...” idézettel fémjelezhető vonulatába tartozik.

Méltóságának ez legfőbb alapja.

Bírónak van hite. Nem keresztény, nem buddhista, nem taoista, hanem mindez egyszerre, egybeötvözve benne mindazt, amit tapasztalatai alapján igaznak, követendőnek talált, gazdagítva még az európai kultúra kezdetének, a görög-római civilizációnak a vallástól már elkülönbözött filozófiájával. Európai és ázsiai egyszerre. Kijelölte, és megszenvedte a maga útját a saját maga elé kitűzött megismerés felé, és töretlenül törekszik elérésére.

Méltóságát ez is erősíti.

Bíró Józsefnek van hite, de ezt a hitet nem terjeszti, nem propagálja, nem akar megtéríteni – nem akarja senkire ráerőszakolni. Bíró tudja, hogy mindenkinek megvan a maga útja, de erre magamagának kell rátalálni. A másik ember integritását sosem sérti durva behatolással.

Méltóságát számomra legfőképpen ez adja, ezért áll előttem, valahányszor rá gondolok, egyenes derékkel és emelt fővel. Méltósággal néz szembe velünk és a sorssal.